

ZAGADNIENIA PRAWNE I EKONOMICZNE DOTYCZĄCE UMÓW UBEZPIECZEŃ NA ŻYCIE

redakcja naukowa Magdalena Szczepańska

Mariusz Fras, Marcin Krajewski, Jacek Lisowski
Piotr Machnikowski, Magdalena Szczepańska
Tadeusz Szumlicz, Paweł Wajda, Marian Wiśniewski

Wolters Kluwer
Polska

ZAGADNIENIA PRAWNE I EKONOMICZNE DOTYCZĄCE UMÓW UBEZPIECZEŃ NA ŻYCIE

redakcja naukowa Magdalena Szczepańska

Mariusz Fras, Marcin Krajewski, Jacek Lisowski
Piotr Machnikowski, Magdalena Szczepańska
Tadeusz Szumlicz, Paweł Wajda, Marian Wiśniewski

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

Stan prawny na 1 lutego 2017 r.

Recenzent

Prof. dr hab. Michał Romanowski

Wydawca

Grzegorz Jarecki

Redaktor prowadzący

Kinga Zajęc

Opracowanie redakcyjne i łamanie

JustŁuk

Poszczególne rozdziały książki napisali:

Mariusz Fras – rozdział III

Marcin Krajewski – rozdział I

Jacek Lisowski – rozdział VI

Piotr Machnikowski – rozdział II

Magdalena Szczepańska – rozdział IV

Tadeusz Szumlisz – rozdział VII

Paweł Wajda – rozdział VIII

Marian Wiśniewski – rozdział V

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przystępujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawoLubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by

Wolters Kluwer Polska SA, 2017

ISBN: 978-83-8107-372-1

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	9
Wprowadzenie	11
Rozdział I	
Charakter prawny ubezpieczenia na życie	13
1. Wprowadzenie	13
2. Przedmiot ochrony	14
3. Wypadek ubezpieczeniowy	20
4. Funkcje ubezpieczenia na życie	28
5. Wnioski	35
Rozdział II	
Ważność umowy ubezpieczenia na życie z elementem inwestycyjnym – wybrane zagadnienia	36
1. Wprowadzenie	36
2. Ocena modelu ubezpieczenia z elementem inwestycyjnym z punktu widzenia art. 353 ¹ k.c.	37
3. Skutek uznania postanowień umowy za niedozwolone	49
Rozdział III	
Umowa ubezpieczenia na cudzy rachunek w kontekście ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej	53
1. Uwagi ogólne	53
2. Przystąpienie do umowy ubezpieczenia grupowego	59
3. Wystąpienie ubezpieczonego z ubezpieczenia grupowego ..	72

4. Doręczenie ubezpieczonemu ogólnych warunków ubezpieczenia	74
5. Prawo ubezpieczonego do uzyskania informacji w ustawie o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej	76
6. Obowiązki informacyjne na etapie poprzedzającym przystąpienie do umowy ubezpieczenia na cudzy rachunek	78
7. Obowiązki analizy potrzeb ubezpieczonego na etapie poprzedzającym wyrażenie zgody na objęcie ochroną ubezpieczeniową	82
8. Obowiązki informacyjne w związku ze zmianą umowy ubezpieczenia	87
9. Uwagi końcowe	91

Rozdział IV

Ubezpieczenia na życie o charakterze inwestycyjnym	93
1. Wprowadzenie	93
2. Regulacje prawne umowy ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym oraz umowy ubezpieczenia na życie, w której świadczenie zakładu ubezpieczeń jest ustalane w oparciu o określone indeksy lub inne wartości bazowe	94
3. Charakter prawny umowy ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym i umowy ubezpieczenia na życie, w której świadczenie zakładu ubezpieczeń jest ustalane w oparciu o określone indeksy lub inne wartości bazowe	96
4. Świadczenia ubezpieczyciela w umowie ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym oraz umowie ubezpieczenia na życie, w której świadczenie zakładu ubezpieczeń jest ustalane w oparciu o określone indeksy lub inne wartości bazowe	99
5. Funkcja inwestycyjna w umowie ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym oraz umowie ubezpieczenia na życie, w której świadczenie zakładu ubezpieczeń jest ustalane w oparciu o określone indeksy lub inne wartości bazowe	101

6. Obowiązek informacyjny dotyczący umowy ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym oraz umowy ubezpieczenia na życie, w której świadczenie zakładu ubezpieczeń jest ustalane w oparciu o określone indeksy lub inne wartości bazowe	105
7. Ryzyko inwestycyjne w umowie ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym oraz umowie ubezpieczenia na życie, w której świadczenie zakładu ubezpieczeń jest ustalane w oparciu o określone indeksy lub inne wartości bazowe	110
8. Podsumowanie	113

Rozdział V

Czynniki określające wartość wykupu polisy z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym.

Perspektywa aktuarialna	115
1. Istota problemu ubezpieczeń z UFK	115
2. Szczególne cechy ubezpieczeń z UFK	118
3. Problem kosztów początkowych	125
4. Techniczny plan ubezpieczenia z UFK	131
5. Kto ma płacić za wczesne rezygnacje?	142
6. Podsumowanie	146

Rozdział VI

Makroekonomiczne znaczenie ubezpieczeń na życie	149
1. Wprowadzenie	149
2. Charakterystyka ubezpieczeń na życie, ze szczególnym uwzględnieniem ubezpieczeń z UFK	150
3. Stan i rozwój rynku ubezpieczeń na życie w Polsce	158
4. Wpływ ubezpieczeń na życie na gospodarkę i społeczeństwo	169
4.1. Przekształcanie oszczędności gospodarstw domowych w długoterminowe inwestycje. Stabilizacja rynków finansowych	173
4.2. Funkcja ochronna – pokrywanie skutków finansowych realizacji ryzyka w różnych fazach życia człowieka	177

4.3. Połączenie funkcji ochronnej i oszczędnościowej – unikalne rozwiązanie na rynku	179
4.4. Funkcja stymulacyjno-motywacyjna ubezpieczeń na życie	183
4.5. Pozostałe funkcje	183
5. Zakończenie	184

Rozdział VII

Spółeczny kontekst ubezpieczenia na życie z UFK	185
1. Wprowadzenie	185
2. Jeszcze raz o niektórych problemach zabezpieczenia emerytalnego	186
3. Pojęcie uzupełniającego ubezpieczenia emerytalnego	190
4. Ubezpieczenie na życie z UFK – o problemie złożoności produktu emerytalnego	193
5. Zakończenie	198

Rozdział VIII

Nadzór Komisji Nadzoru Finansowego nad treścią i wykonywaniem przez zakład ubezpieczeń umów ubezpieczenia z ubezpieczeniowym

funduszem kapitałowym	201
1. Wprowadzenie	201
2. Kompetencje Komisji Nadzoru Finansowego zapewniające bezpośredni wpływ Komisji na treść i wykonywanie postanowień umowy ubezpieczenia z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym	203
3. Kompetencje Komisji Nadzoru Finansowego zapewniające wyłącznie pośredni wpływ Komisji na treść i wykonywanie postanowień umowy ubezpieczenia z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym	215
4. Podsumowanie	218

Autorzy	221
----------------------	------------

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

- BGB – Bürgerliches Gesetzbuch – niemiecki kodeks cywilny
- CA – Code des assurances, Journal Officiel de la République française 1978, p. 1088, modifié – francuski kodeks ubezpieczeń
- dyrektywa 93/13/EWG – dyrektywa Rady 93/13/EWG z 5.04.1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.Urz. WE L 95, s. 29; Dz.Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 15, t. 2, s. 288, ze zm.)
- k.c. – ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2016 r. poz. 380 ze zm.)
- Konstytucja RP – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. poz. 483 ze zm.)
- k.p.a. – ustawa z 14.06.1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2016 r. poz. 23 ze zm.)
- r.r.u. – rozporządzenie Ministra Finansów z 12.04.2016 r. w sprawie szczególnych zasad rachunkowości zakładów ubezpieczeń i zakładów reasekuracji (Dz.U. poz. 562)
- u.d.u.r. – ustawa z 11.09.2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Dz.U. poz. 1844 ze zm.)
- u.n.r.f. – ustawa z 21.07.2006 r. o nadzorze nad rynkiem finansowym (Dz.U. z 2017 r. poz. 196 ze zm.)
- u.r. – ustawa z 29.09.1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 2016 r. poz. 1047 ze zm.)

- VVG – Versicherungsvertragsgesetz – niemiecka ustawa z 23.11.2007 r. o umowie ubezpieczenia

Czasopisma i publikatory

- M.P. – Monitor Polski
NP – Nowe Prawo
ONSA – Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego
OSNC – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNC-ZD – Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna – Zbiór Dodatkowy
OSP – Orzecznictwo Sądów Polskich
OTK-A – Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego; zbiór urzędowy, Seria A
PA – Prawo Asekuracyjne
PiP – Państwo i Prawo
PPH – Przegląd Prawa Handlowego
PUG – Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
RU – Rozprawy Ubezpieczeniowe
SC – Studia Cywilistyczne
WU – Wiadomości Ubezpieczeniowe
ZNUJ – Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego

Inne

- IKE – Indywidualne Konto Emerytalne
IKZE – Indywidualne Konto Zabezpieczenia Emerytalnego
PPE – Pracowniczy Program Emerytalny
SA – sąd apelacyjny
SN – Sąd Najwyższy
SO – sąd okręgowy
SR – sąd rejonowy
TK – Trybunał Konstytucyjny
TSUE – Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
WSA – wojewódzki sąd administracyjny

WPROWADZENIE

W ostatnich latach obserwujemy dynamiczny rozwój ubezpieczeń na życie – zarówno tych o charakterze ochronnym, jak i o charakterze inwestycyjnym. Ubezpieczenia na życie tworzą rozbudowaną grupę ubezpieczeń o zróżnicowanym charakterze i rozmaitych funkcjach. Pełnią one również istotną rolę w gospodarce. Regulacja prawna ubezpieczeń na życie nie ma charakteru kompleksowego i w związku z tym treść poszczególnych umów ubezpieczenia jest ustalana w dużej mierze na zasadzie swobody umów. Wątpliwości dotyczące regulacji prawnej ubezpieczeń na życie oraz ich funkcjonowania w obrocie zostały dostrzeżone przez ustawodawcę. W obowiązującej od 1 stycznia 2016 r. ustawie o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej został znacznie rozszerzony zakres regulacji dotyczący ubezpieczeń na życie, ze szczególnym uwzględnieniem interesów klientów ubezpieczycieli (zarówno ubezpieczających, jak i osób uprawnionych do świadczeń jak również osób poszukujących ochrony ubezpieczeniowej).

Ze względu na doniosłą społeczną i ekonomiczną rolę ubezpieczeń, w środowisku naukowym została zainicjowana wszechstronna dyskusja dotycząca ubezpieczeń na życie. Owocem tej dyskusji jest niniejsza publikacja, której autorzy, reprezentujący różne ośrodki naukowe, starali się przedstawić wybrane aspekty problematyki ubezpieczeń na życie zarówno od strony prawnej, jak i ekonomicznej.

Magdalena Szczepańska

Rozdział I

CHARAKTER PRAWNY UBEZPIECZENIA NA ŻYCIE

1. Wprowadzenie

Kwestia charakteru prawnego umowy ubezpieczenia na życie nie stanowi przedmiotu ożywionych dyskusji i na ogół przyjmuje się, że jest ona jednym z typowych rodzajów umowy ubezpieczenia uregulowanej w art. 805 i n. k.c. Podejście takie ma po części uzasadnienie w kilkusetletniej tradycji tej instytucji, która sprawia, że nie da się rozdzielić historii ubezpieczeń na życie od historii ubezpieczeń w ogólności. Poważne kontrowersje występują natomiast współcześnie wokół ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym. W odniesieniu do tej ostatniej, stosunkowo nowej, instytucji w literaturze oraz orzecznictwie wydatnie się zdecydowanie przeważa trafny pogląd, zgodnie z którym nie jest to rodzaj umowy ubezpieczenia¹.

¹ Tak Sąd Najwyższy w wyroku z 18.12.2013 r., I CSK 149/13, OSNC 2014, nr 10, poz. 103. W literaturze takie stanowisko zajęli m.in.: A. Chłopecki, *Ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym a opłaty likwidacyjne (na tle regulacji o funduszach inwestycyjnych)*, WU 2013, nr spec. 1, s. 92; B. Mrozowska-Bartkiewicz, *Charakter prawny ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym*, PA 2015, nr 2, s. 25 i n.; M. Romanowski, *Umowa ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym w świetle przepisów Kodeksu cywilnego i projektowanych w tym zakresie zmian*, WU 2013, nr spec. 3, s. 14–16; M. Szczepańska, *Ubezpieczenie na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym*, Warszawa 2011, s. 57–67.

W odniesieniu do tradycyjnego ubezpieczenia na życie takich stwierdzeń nikt nie formułuje, mimo że w wielu aspektach jest ono zdecydowanie bliższe ubezpieczeniu z funduszem kapitałowym niż ubezpieczeniom majątkowym lub nawet ubezpieczeniu następstw nieszczęśliwych wypadków. We współczesnej teorii ubezpieczeń powszechnie akceptowane są jednak takie zasady ogólne, w których tradycyjne ubezpieczenie na życie mieści się z trudem, a czasem z nich wyłamuje. Zasady te znajdują niekiedy odzwierciedlenie w obowiązujących regulacjach, co w naszym systemie prawnym oznacza przede wszystkim kodeks cywilny oraz ustawę z 11.09.2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Dz.U. poz. 1844 ze zm.). Jednym z celów niniejszego opracowania jest wskazanie na przypadki, gdy reguły rządzące ubezpieczeniami na życie są trudne do pogodzenia z wnioskami wynikającymi z wymienionych przepisów.

W opisie właściwości ubezpieczenia na życie uzasadnione jest odniesienie się kolejno do trzech elementów wyróżniających je spośród innych rodzajów ubezpieczeń w postaci przedmiotu ochrony ubezpieczeniowej, związanego z tym przedmiotem określenia wypadku ubezpieczeniowego oraz funkcji pełnionej w obrocie. Dalsze rozważania zostaną poświęcone kolejno tym elementom.

2. Przedmiot ochrony

Przez przedmiot ochrony w umowie ubezpieczenia rozumie się na ogół dobro, którego ochronę ma na celu ubezpieczenie. Artykuł 821 k.c. wskazuje taki przedmiot w odniesieniu do ubezpieczeń majątkowych – jest nim niesprzeczny z prawem oraz dający się ocenić w pieniądzu interes majątkowy. Wobec treści art. 829 § 1 k.c. można stwierdzić, że w typowych sytuacjach przedmiotem ubezpieczeń osobowych, w tym ubezpieczeń na życie, są dobra osobiste człowieka, a w szczególności jego życie lub zdrowie. Nie wydaje się jednak, aby mogło chodzić tu wyłącznie o dobra osobiste, czego dowodem są wskazane w dalszej części niniejszego opracowania przykłady wypadków ubezpieczeniowych, a także treść art. 805 § 2 pkt 2 k.c., który obowiązek świadczenia ubezpieczyciela wiąże z jakimkolwiek przewidzianym w umowie

wypadkiem w życiu osoby ubezpieczonej. O tym, że zajście takiego wypadku niekoniecznie musi oznaczać uszczerbek dla dobra osobistego, najlepiej świadczy podany w art. 829 § 1 pkt 1 k.c. przykład wypadku ubezpieczeniowego w ubezpieczeniu na życie, jakim jest dożycie określonego wieku.

Z powyższego wynika, że przedmiot ubezpieczenia w ubezpieczeniach osobowych można scharakteryzować, jedynie przeciwstawiając go przedmiotowi ubezpieczeń majątkowych. Skoro w tym drugim przypadku chroniony jest interes majątkowy, w ubezpieczeniach osobowych musi chodzić o interes niemajątkowy. Nie jest to jednak całkowicie oczywiste, gdyż zgodnie z rozpowszechnionym poglądem szeroka formuła przyjęta w art. 805 § 2 pkt 2 k.c., zgodnie z którą świadczenie w ubezpieczeniach osobowych może polegać na zapłacie umówionej sumy pieniężnej, renty lub innego świadczenia, obejmuje także świadczenia odszkodowawcze, co ma miejsce np. wówczas, gdy umowa ubezpieczenia przewiduje zwrot kosztów leczenia, nabycia protez czy przeszkolenia zawodowego². Poniesienie takich kosztów musi zostać zakwalifikowane jako szkoda majątkowa, co oznaczałoby, że także ubezpieczenia osobowe mogą chronić interes majątkowy osoby nim objętej. Przyjęcie takiego wniosku nie pozwala jednak na postawienie żadnej granicy między ubezpieczeniami osobowymi i majątkowymi. W związku z tym bardziej zasadne wydaje się odmienne stanowisko, zgodnie z którym zawsze w zakresie, w jakim umowa ubezpieczenia przewiduje świadczenie o charakterze odszkodowawczym, chodzi w istocie o ubezpieczenie majątkowe. Ubezpieczenie takie może być połączone z ubezpieczeniem osobowym, ale rządzi się prawami właściwymi dla ubezpieczenia majątkowego³. Przyjęcie tego drugiego poglądu ma poważne zalety z praktycznego punktu widzenia, gdyż pozwala na rozwiązanie szeregu zagadnień

² Tak m.in. Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały z 29.12.1994 r., III CZP 120/94, OSNC 1995, nr 4, poz. 55; A. Tadla, *Umowa ubezpieczenia na życie – zawieranie umowy, dochodzenie roszczeń, wzory*, Warszawa 2000, s. 131; W. Warkałło, W. Marek, W. Mogilski, *Prawo ubezpieczeniowe*, Warszawa 1983, s. 131 i n.

³ M. Orlicki, *Umowa ubezpieczenia*, Warszawa 2002, s. 173; M. Śmigiel, *Zasada compensatio lucri cum damno a świadczenia z ubezpieczeń gospodarczych*, PUG 2001, nr 4, s. 21 i n.

Magdalena Szczepańska – doktor habilitowany nauk prawnych; kierownik Katedry Prawa Ubezpieczeń na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego; zawodowo związana z rynkiem ubezpieczeń; specjalizuje się w problematyce prawa ubezpieczeń, w szczególności ubezpieczeń na życie i majątkowych, jak również w problematyce umowy ubezpieczenia; autorka kilkudziesięciu publikacji z zakresu ubezpieczeń.

Ubezpieczenia na życie w ostatnich latach podlegały dynamicznemu rozwojowi. Przede wszystkim znaczącą rolę zaczęły odgrywać ubezpieczenia o charakterze inwestycyjnym, zwłaszcza ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym. Zakłady ubezpieczeń opracowały nowe rodzaje produktów ubezpieczeniowych, które w szerokim zakresie są świadczone w ramach *bancassurance*. Zaoferowano bogatą gamę produktów o zróżnicowanym charakterze prawnym, konstrukcji, okresie trwania umowy oraz rodzajów instrumentów finansowych, w które inwestowane są środki pochodzące ze składek ubezpieczeniowych. Ze względu na skomplikowany charakter tych umów zarówno pod względem prawnym, jak i ekonomicznym autorzy poddali je dogłębnej analizie. Przybliżyli problematykę ubezpieczeń na życie, ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień, które są aktualne ze względu na nowe przepisy prawa, wynikające np. z ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, oraz orzecznictwo sądowe.

W publikacji przedstawiono wybrane aspekty prawne ubezpieczeń na życie (m.in. charakter prawny, nadzór nad ich funkcjonowaniem, charakterystykę ubezpieczeń inwestycyjnych i grupowych, kwestie nieważności umowy) oraz aspekty ekonomiczno-aktuarialne (w tym społeczne i ekonomiczne znaczenie ubezpieczeń, jak również opłaty likwidacyjne od strony aktuarialnej).

Książka przeznaczona jest dla adwokatów, radców prawnych, sędziów, doradców podatkowych, a także pracowników administracji rządowej i samorządowej. Będzie cennym źródłem wiedzy dla ekonomistów, księgowych, brokerów oraz menedżerów i agentów w firmach ubezpieczeniowych. Zainteresuje również przedstawicieli nauki oraz studentów prawa i ekonomii.

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45, FAX 22 535 80 01
ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL
WWW.PROFINFO.PL

ISBN 978-83-8107-372-1

CENA 129 Zł (W TYM 5% VAT)